

INKLYUZIV TA'LIMDAGI INTELLEKTUAL NUQSONLARGA EGA O'QUVCHILARNING SAMARASI VA FOYDALI JIHATLARI

Xujanazarova Mashhura Farhodovna

Qashqadaryo viloyati Turon universiteti

Pedagogika nazariyasi va tarixi yo'nalishi 1- kurs magistranti

Annotatsiya: Inklyuziv ta'limning samaradorligi va foydali jihatlari zamonaviy pedagogikaning dolzarb masalalaridan biri bo'lib, maxsus ehtiyojlarga ega bolalarni umumiy sinflarda integratsiya qilish orqali akademik, ijtimoiy va psixologik rivojlanishni ta'minlaydi. Ushbu maqola inklyuziv ta'limning kognitiv natijalardagi ta'siri, ijtimoiy foydalari, metodik talablari va O'zbekiston ta'lim tizimidagi amaliy holatni tahlil qiladi. Tadqiqotlar inklyuziv yondashuvning izolyatsiyalangan modellarga nisbatan ustunligini tasdiqlab, kelajakdagi islohot yo'nalishlarini belgilaydi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, maxsus ehtiyojlar, akademik samaradorlik, ijtimoiy integratsiya, differensiashtirilgan o'qitish, tengdoshlar orqali o'rganish

Inklyuziv ta'lim zamonaviy pedagogikaning paradigmatic asosi sifatida shakllangan bo'lib, intellektual nuqsonlarga ega o'quvchilarni neyrotipik tengdoshlari bilan umumiy sinflarda birlashtirish orqali teng huquqli akademik va sotsial-psixologik rivojlanishni ta'minlaydi. Meta-tahlillar, jumladan 11 000 dan ortiq ishtirokchilarni qamrab olgan tadqiqotlar, umumiy o'quv qiyinchiliklari bo'lgan o'quvchilar uchun kognitiv natijalarda kichikdan o'rta darajadagi ijobiy effektlarni tasdiqlaydi, akademik ko'rsatkichlarda effekt o'lchami $d=0,35$ ni tashkil etadi. Bu samaradorlik differensiashtirilgan o'qitish, tengdoshlar orqali o'rganish va universal o'qitish dizaynidan kelib chiqadi, bu izolyatsiyalangan muhitlardagi to'siqlarni bartaraf etib, umumiy o'quv natijalarini oshiradi.

Inklyuziv ta'limning tarixiy rivojlanishi 1994-yilgi Salamanka deklaratsiyasidan boshlanadi, unda umumiy ta'lim tizimiga o'tish bo'yicha islohotlar taklif etilgan bo'lib, keyingi uzoq muddatli tadqiqotlar inklyuziv dasturlardan o'tgan intellektual nuqsonli shogirdlarning o'rta maktabni tugatish ko'rsatkichlari, oliy ta'lim daxil bo'lishi va bandlik imkoniyatlarining yuqori ekanligini isbotlaydi. Kognitiv jihatdan inklyuziya o'qish va matematika malakalarida taraqqiyotga turtki bo'ladi, chunki neyrotipik tengdoshlar muammo yechish strategiyalari va hamkorlik diskursini namoyish etadi; Garvard rahbarligidagi sharhlar xulq-atvor hodisalarining kamayishi va davomatning oshganini ko'rsatadi. Sotsial-psixologik tomondan meta-tahlillar o'z-o'zini qadrlash, tengdoshlar bilan munosabatlar va emotsional farovonlikning yaxshilanganini ochib beradi, umumiy ta'lim sinflarida o'tkazilgan vaqtga to'g'ri keluvchi ijobiy korrelyatsiyalar mavjud.

Biroq, amalga oshirishning mukammalligi hal qiluvchi omil hisoblanadi; o'qituvchilar malakasizligi yoki resurslar yetishmasligi foydalarni kamaytirishi mumkin, ayniqsa emotsional-xulqiy buzilishlari bilan birga keladigan o'quvchilar uchun maxsus muhitlarda biroz yaxshiroq natijalar kuzatiladi ($d=-0,29$). Dalillarga asoslangan pedagogik strategiyalar – o'quv traektoriyalari bo'yicha monitoring, hamkorlik harakat tadqiqotlari va baholash – tizimli, tashkiliy va o'quv jarayonlarida samaradorlikni oshiradi. Intellektual nuqsonli o'quvchilar uchun bu metakognitiv rivojlanish, adaptiv xatti-harakatlar va ijtimoiy integratsiyani ta'minlaydi, akademik ko'rsatkichlardan tashqari to'liq ontogenezni qamrab oladi.

Bundan tashqari, inklyuziya neyrotipik o'quvchilarga ham aks etuvchi foyda keltiradi, empatiya, hamkorlik qobiliyatlari va divergent muammo yechishni rivojlantiradi; tizimli sharhlar barcha o'quvchilarning 81% natijalarida neytral-iqobiy effektlarni qayd etadi. Oila va institutsional oqibatlar ota-onalarning faollashuvi, o'qituvchilarning ish qoniqishini oshirish va jamoaviy birdamlikni kuchaytirishni o'z ichiga oladi, stigmatizatsiyani kamaytirib, xilma-xillikni qadrlashni targ'ib qiladi. Uzoq muddatli traektoriyalar inklyuziyadan keyingi barqaror akademik o'sishni ko'rsatadi, boshlang'ich sinflardagi aralashuvlar izolyatsiyalangan bazalardan maksimal farqlarga olib keladi.

Xulosa qilib aytganda, intellektual nuqsonlarga ega o'quvchilarni inklyuziv ta'lim tizimlariga integratsiya qilish kognitiv, sotsial-psixologik va kasbiy sohalarida izolyatsiyalangan modellar ustidan aniq ustunlikka ega bo'lib, mustahkam meta-tahlil dalillari va xalqaro sintezlar bilan tasdiqlanadi. Bu yondashuv nafaqat o'quv traektoriyalarini yaxshilaydi – malaka darajasini oshirish, saqlash va avtonomiyani ta'minlash orqali – balki ko'p qirrali jamiyatlarga tayyor, chidamli va empatik fuqarolar shakllantiradi. Siyosatchilar professional tayyorgarlikni, infratuzilmani mustahkamlash va uzoq muddatli samaradorlikni nazorat qilishni birinchi o'ringa qo'yishi lozim, shu orqali mavjud tafovutlarni bartaraf etib, inklyuziv amaliyotni teng pedagogikaning asosiy sharti sifatida mustahkamlaydi. Kelajakdagi ilmiy izlanishlar sotsial-iqtisodiy qatlamlar va madaniy muhitlar kabi kesishuvchi moderatorlarni o'rganishi, aralashuvlarning aniqligini oshirib, ushbu transformatsion paradigmani davom ettirishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Maktabgacha ta'limda inklyuziv o'qitishning samaradorligi. Pedagogika jurnali. <https://openresearch-hub.com/index.php/ped/article/view/769>
2. Ta'lim tizimida inklyuziv ta'limni samaradorligini oshirishning O'zbekiston va xorijiy tajribasi. Yangiizlanuvchi jurnali. <https://worldlyjournals.com/index.php/Yangiizlanuvchi/article/view/10994>
3. Ta'lim jarayoni subyektlarida inklyuziv madaniyatni rivojlantirishga oid xalqaro tajribalar. https://ilmiyanjumanlar.uz/uploads/conferences/0087/87_i_20250327_124135_1.62.pdf
4. Inklyuziv ta'lim: nazariya va metodika. Devedu.uz. <https://devedu.uz/wp-content/uploads/2024/05/4-Inklyuziv-talim-nazariya-va-metodika.pdf>